

VAISTINĖLĖ: DINGUSIO DVARŲ PASAULIO PASLAPTIS

DARAŠKEVIČIUS, Marius. *Magiškausias kambarys, arba Dvaro vaistinėle*. Vilnius: Lapas, 2021. – 159 p. ISBN 978-609-8198-36-2

Jolanta Skurdauskienė
Klaipėdos universitetas

Aptariamoji knyga – architektūros istoriko žvilgsnis į daugelį amžių mūsų regione gyvavusio dvaro vieną iš erdvių, iki šiol lietuvių istoriografijoje menkai tyrinėtą vaistinėls patalpą. Istoriko recenzija architektūrologiniam tyrimui – užduotis, kurią įgyvendinant kyla problemų dėl vienos ir kitos srities tyrimų teorinių nuostatų, tikslų ir tyrimo specifikos skirtumų. Kita vertus, tai puiki galimybė pažvelgti į architektūros tyrimų „virtuvę“, pabandyti rasti sąlyčio taškų ir galbūt interpretacijos skirtumų.

Jau knygos pavadinimas rodo, kad bus kalbama ne tik apie formas. Tiriamojo objekto chronologija aprėpia XVIII a. antrosios pusės – XX a. pradžios laikotarpį ir apima vaistinėlių įrengimą skirtingų bajorų sluoksnių gyvenamuosiuose būstuose. Tyrimo autoriui teko pasitelkti gana plačią šaltinių medžiagą, temos istoriografiją ir net gyvai apžiūrėti bei įvertinti mūsų dienas pasiekusių dvarų ir dvarelių gyvenamuosius pastatus ir juose dar išlikusias vaistinėlių užuominas. Dvarų vaistinėlių tyrimas susijęs ne vien su architektūrologiniais, dailėtyriniais aspektais, jis aktualizuoja ir istorikų svarstomus klausimus, tokius kaip sveikatinimas, higiena, materialinis medicininis sveikatos lygmuo dvaruose ir pan., taip pat siejasi su materialinės istorijos tyrimų sritimi.

Kilmingųjų visuomenės sluoksnių namų vaistinėlių tyrimai nėra nauja tema Europos istoriografijoje, etnografų tyrinėjimuose, įskaitant ir vakarinių Lietuvos kaimynų lenkų istoriografiją, kuria autorius gan plačiai rėmėsi. Temos aktualumą šiandienos mokslo kontekste galima būtų sieti su nuo XXI a. pradžios itin išpopuliarėjusia mentalinės istorijos kryptimi ir jos individualiųjų vertybių tyrimais, kur vieną centrinių vietų užima asmens sveikata, sveikatinimo ir medicinos istorija¹. Vis dėlto, būdamas

¹ Pastaraisiais metais sveikatos, higienos ir medicinos temos išgyvena pakilimą. Paminėtini darbai, susiję su dvarų medicina ir vaistinėlėmis: DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. *Žemaičių bajoro ūkis XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius, 1995; DOMIAŃSKA-KUBIAK, Irena. *Zakątek pamieci. Życie w XIX-wiecznych dworach kresowych*. Warszawa, 2004; POPIOŁEK, Bożena. *Kobiecey świat w czasach Augusta II*. Kraków, 2018; DUFFIN, Chistopher J. British Eighteenth Century *Materia Medica* Collections. In *Collection in the Space of Culture. Proceedings of the International Conference*. Ed. by Irina POLYAKOVA. Kaliningrad, 2019, pp. 105–125; POPIOŁEK, Bożena. *Rytuały codzienności. Świat szlacheckiego dworu w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2022. Taip pat neseniai pasirodė ir specializuotų straipsnių rinkinių medicinos istori-

architektūrologas, tyrimo autorius pirmiausia kelia ir akcentuoja paveldosauginį dvarų sodybų aspektą, pažymėdamas, kad ir po gana ilgai trukusio dvarų kultūros ir istorijos ignoravimo laikotarpio XX a. iki šiol dvarų architektūros bei tradicijų istorijos tyrimų situacija nelabai pasikeitusi; dvarų pastatų planavimas, interjeras, dekoras, dvarų gyvenimo kasdienybės ypatumai ir tradicijos vis dar yra menkai pažįstami ir tyrinėjami. Kaip viena menkiausiai pažintų dvarų kultūros srityje iškeliamą dvarų vaistinėlių temą, kuri, lyginant su miestų ir vienuolynų vaistinėlėmis, analizuota mažiausiai. Ir iš tiesų, šiai autoriaus minčiai reikia pritarti – bent jau lietuvių dvarų istorijos tyrinėtojai šia tema dar nėra išsamiau domėjęsi.

Savo studijų autorius rengė remdamasis jau anksčiau savo paties atliktu architektūrologiniu vaistinėlių tyrimo įdirbiu. Šį kartą tema buvo išplėsta, o tyrimo tikslu siekiama pateikti „moksliškai pagrįstą Lietuvos dvaro vaistinėlės architektūrinę raidą XVIII a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje“. Šio tikslo siekiama aptariant vaistinėlės svarbą dvarų kultūroje, aiškinantis vaistinėlių paplitimą skirtinguose bajorų sluoksniuose, vaistinėlės vietą ir kitimą namo planavimo struktūroje, aptariant jos interjero specifiką. Atliekant tyrimą taikyti formalusis, ikonografinis dailėtyros ir rekonstrukcijos metodai, kurie lemia tiriamojo objekto vertinimus bei analizės išvadas architektūrologijos ir dailėtyros mokslų naudai ir kartais gali palikti neatsakytus kai kuriuos, pvz., istorikams, rūpimus klausimus. Žinoma, to nereikėtų laikyti darbo trūkumu, veikiausiai priešingai – paskatinimu į problemą žvelgti plačiau ir galbūt ateityje panašiems tyrimams taikyti ir kitų mokslo sričių tyrimo metodus.

Sumaniai pasirinktas leidinio pavadinimas atskleidžia tiriamąją temą ir kartu intriguoja, kviesdamas skaitytojus praverti duris į paslaptinę dingusio dvarų pasaulio menę. Darbo struktūra dėstoma aiškiai ir nuosekliai, analizuojant ir sprendžiant numatytas tyrimo užduotis. Tiesa, platūs ir konceptualūs tyrimo užmojai ne visada iki galo realizuojami, retkarčiais nevengiama generalizacijos.

Skaitant įvadinę tyrimo dalį, atkreiptinas dėmesys į tiriamojo arealo apibrėžties nekonkretumą. Panašu, kad autorius neteikia tam didesnės reikšmės, nes tyrime pakaitomis laisvai vartoja keletą terminų – „Lietuva“, „senoji Lietuva“, „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“, nors analizuojami daugiausia etninės Lietuvos ir Baltarusijos dalies dvarai.

Neabejotinai reikia sutikti su autoriaus pastaba, kad bajoriškoji kultūra nebuvo vienalytė. Šalia visai neturtingų bajorų, labiau pasiturinčių, buvo ir labai turtingų aristokratų dvarų. Visuose juose gyvenimas gerokai skyrėsi, kaip ir namų įrengimas skyrėsi priklausomai nuo to, kokia buvo šeimininko valdų ūkinė padėtis. Susikoncentravęs

jos tema: *Krew. Medyczne i kulturowe aspekty na przestrzeni dziejów*. Red. Wojciech ŚLUSARCZYK, Roksana WILCZYŃSKA, Gabriela FRISCHKE. Lublin, 2020; *Działania medyków na rzecz małej i wielkiej ojczyzny (XIX–XX wiek)*. Red. Wojciech ŚLUSARCZYK, Gabriela FRISCHKE, Roksana WILCZYŃSKA. Toruń, 2020 ir kt.

į vaistinėlių paieškas ir analizę, autorius plačiau nekommentuoja pasirinkto bajorijos grupių nustatymo, tik nurodo, kad apsiriboja bajorijos skirstymu į „smulkiųjų“ bajorkaimių bajorų, „vidutinių“ dvaruose ir dvareliuose gyvenusių bajorų ir didikų, kurių rūmus projektavo profesionalūs architektai, sluoksnius. Nors iš istoriko žiūros taško toks bajorijos skirstymas kelia abejonių, paliksime šį klausimą architektūrologijos kontekste aiškintis šios srities specialistams.

Privačių dvarų vaistinėlių dažnesnį minėjimą XVIII a. antrosios pusės šaltiniuose autorius sieja su šiame šimtmetyje pasireiškusiomis Apšvietos, pramonės revoliucijos² ir visuomenės modernėjimo idėjomis bei jų padariniais, suformulavusiais naują higienos, sveikos gyvensenos suvokimą, taip pat požiūrį į namų planavimą (p. 26, 27). Kalbėdamas apie tiriamojo laikotarpio pradžią, autorius teigia, kad XVIII a. antrojoje pusėje dvaruose pradėdami įrengti specialūs vaistinėlėmis vadinami kambariai (p. 26). Skaitytojui taip tarsi leidžiama suprasti, kad iki tol panašių patalpų ar kambarių mūsų tiriamojo regiono dvaruose nebuvo. Beje, LDK dvarų istorijos šaltiniai rodo ką kita – XVII a. 4-ajame dešimtmetyje didikų, aukštų dvasinių pareigūnų namuose vaistinėlių kambariai jau buvo įrengiami. Pvz., 1637 m. Žemaičių vyskupo Alsėdžių rezidencijos inventoriuje aprašoma vyskupo gyvenamajame name buvusi specialiai įrengta vaistinėlės patalpa ir pateikiamas gan detalus aprašymas, kaip ji atrodė³.

Be abejo, vykstantis pramonės modernėjimo procesas turėjo atsiliepti ir vaistinėlių populiarumui, įrengimui, jų produktų asortimentui, tuo labiau kad minėto proceso pokyčiai nebuvo susiję vien su pramonės, bet ir su socialine bei intelektualine sritimis. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad XVIII a. antrojoje pusėje Europos šalyse prasidėjęs modernios pramonės vystymasis, pasižymėjęs dideliu raidos netolygumu, tik pradeda reikštis⁴. Kaip matome atliktame tyrime, pramonė ir jos pažanga vaistinėlių atsiradimui, plitimui ar ryškesniems inventoriaus pokyčiams nuo XVIII a. vidurio didesnės įtakos, regis, nepadarė. Kaip buvo nustatyta, dvarų vaistinėlėse vaistų gamybai naudotas tik distiliatorius (p. 116), kuris vargu ar galėjo būti pramoninės gamybos, juolab kad jo atsiradimas siejamas su gerokai ankstesniais laikais, siekiančiais net Viduramžius. Kiti, tikėtina, pramonės gaminiai, tokie kaip stikliniai buteliukai, stiklainiai ir variniai indeliai, baldų artelės gaminami vaistinėlės baldai, minimi tik

² Plačiai paplitusį *pramonės revoliucijos* terminą istorikai jau kurį laiką kritikuoja, laikydami jį netinkamu. Pasak kai kurių autorių, jis yra nemokslinis ir jo vartojimas veda prie labai klaidinančio ūkio kaitos suvokimo. Vietoje jo siūloma vartoti *pramonės pažangos*, *pramonės modernizacijos* terminus, kadangi minėta pramonės ir gamybos plėtotė buvo išsitęsusi laike ir labai nevienalytė. CAMERON, Rondo; NEAL, Larry. *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*. Warszawa, 2004, s. 176–177.

³ Žemaitijos vyskupo stalo valdų inventorių, 1637 m. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 93, b. 2019, l. 288.

⁴ XVIII a. pradžioje Vakarų Europoje prasidėję pramonės pokyčiai pirmiausia buvo susiję išimtinai tik su tekstilės pramone, ir tai tik keliuose Vakarų Europos regionuose. Abiejų Tautų Respublikos ribose, įskaitant ir LDK, manufaktūros ir kitos gamybos įmonės XVIII a. antrojoje pusėje tik pradėtos steigti ir žengė pirmuosius žingsnius. Žr. CAMERON, R.; NEAL, L. Op. cit., s. 173–177; JEZIERSKI, Andrzej; LESZCZYŃSKA, Cecylia. *Historia gospodarcza Polski*. Warszawa, 2003, s. 78–84.

XIX a. ir XX a. pradžios vaistinėlių inventoriuose (p. 109, 113). Kiek stipriai pramonės raida galėjo paliesti buvusios LDK vakarinės dalies dvarų vaistinėlių gausėjimą ar, atvirkščiai, mažėjimą, kaip ir kada pradėjo keisti vaistinės kokybės prasme, turėtų ateityje atsakyti išsamesni istoriniai tyrimai.

Kalbant apie vaistinėlių populiarėjimą, jų asortimento gausėjimą XVIII a. antrojoje pusėje, manytume, nebuvo atkreiptas dėmesys į išaugusios prekybos poveikį, taip pat ir kolonijinėmis prekėmis⁵, galimybes keliauti ir atsigabenti įvairesnį vaistinėlių asortimentą. Ypač XIX a. gerėjantys sausumos keliai, atsirandantys geležinkeliai sudarė lengvesnes sąlygas keliauti ne tik turtingiesiems, bet ir ne tokiams pasiturintiems bajorams. Tą liudija paties autoriaus pateikti vaistinėlių asortimento sąrašai, kuriuose minimos iš kitų kraštų atgabentos ir įsigytos prekės, tokios kaip opijus, Malagos vynas, kininis skudutis, jūrinės sraigės kiautas, cinamonas, kardamonas, citrinos, apelsinai ir t. t. (p. 42, 46). Apšvietos amžiaus mokslo idėjų ir naujų gydymo būdų sklaida, moters socialinio statuso pokyčiai išplečiant jį buvo vienas iš modernios vaistinės bruožų, galėjusių keisti ir koreguoti jos paskirtį. Taip pat reikia sutikti su pagrįstu autoriaus teiginiu apie vaistinės sąsajas su vadinamąja dvaro *špižarne*, patalpa maistui laikyti. Vaistinėje kaupti specializuoti produktai – vaistai, įvairių rūšių degtinė ir likeris, skanėstai – liudija, kad ši patalpa buvo skirta ne tik gydymo poreikiams, bet ir kasdienybėje rečiau vartojamiems saldumynams, susijusiems su malonumo potyriais, saugoti. Galiausiai vaistinė, kurioje buvo saugomi ne tik vaistai, bet ir gėrimai, skanėstai bei įvairūs delikatesai, buvo ne tik su sveikata ir sveikatinimu susijęs reiškinys, bet ir viena svarbiausių bajoriškosios kultūros vertybių – bajoro namų svetingumo ir vaišingumo įkūnijimas.

Tyrimo pabaigoje autorius atsisako tradicinių mokslinio darbo išvadų ir pateikia abstraktesnį, asmeninę refleksiją pajvairintą apibendrinimą, kuris glaustai atsako į iškeltus tyrimo uždavinius. Būdamas aistringas dvarų kultūros paveldo puoselėtojas, autorius taip pat pateikia rekomendacijų šių dienų dvarų valdytojams, norintiems atkurti vaistinės ir siekiantiems praturtinti reprezentuojamą dvarų kultūrą bei tradicijas.

Nors dvarų vaistinėlių architektūros istoriją pasakojančios knygelės su viliojančiu pavadinimu skaitytojui ir lieka neatsakytų klausimų, tačiau M. Daraškevičiaus studija dvaro medicinos ir kultūros tema papildė Lietuvos dvarų kultūros istorijos tyrinėjimus nauju požiūriu ir pateikė naudingos informacijos dvarų įrengimo, tradicijų ir kultūros paveldo temomis.

⁵ XVII a. antrojoje pusėje pradeda aktyvėti prekyba Abiejų Tautų Respublikos miestelių ir kaimų turguose ir jomarkuose. Dar labiau ji suaktyvėja XVIII a. antrojoje pusėje. 1764 m. Seimas panaikino didžiąsias muitines ir muitus, kas smarkai palengvino prekių gabenimą. Išaugo bajorijos susidomėjimas prekyba. Be to, nuo XVII a. antrosios pusės Vakarų Europos šalys didelį dėmesį pradeda skirti eksportui, įskaitant ir iš savo kolonijų pargabentas prekes, kurių nemažai buvo parduodama ir Abiejų Tautų Respublikos miestų, miestelių bei kaimų turguose ir jomarkuose. JEZIERSKI, A.; LESZCZYŃSKA, C. Op. cit., s. 84–88.